

Lärohandledning till

Rima och ordfjärilarna

Om boken

Boken Rima och ordfjärilarna handlar om Rima som gärna pratar, men inte när hon kommer innanför dörren på förskolan. Då är det som om orden vill stanna i magen. Rima tycker det känns som ordfjärilar. Fjärilarna symboliserar den oro, eller glädje, som Rima känner under den vecka på förskolan då hennes morfar följer med henne. Man skulle kunna tänka att Rima lider av något som ibland kallas talängslan, och ibland Selektiv Mutism.

Denna handledning fokuserar på de barn och elever som kan vara eller bli helt tysta, bara pratar med vissa utvalda personer, endast förmedlar sig via kroppsspråket eller helt "fryser" till is när de blir tilltalade. Vi beskriver hur detta kan te sig för dessa barn samt vilka generella anpassningar som kan verka gynnsamma dem.

Vi hoppas att boken och handledningen ska utgöra ett verktyg, en hjälp och en stöttning till pedagoger i vardagen när man stöter på barn och elever med talängslan eller Selektiv Mutism.

Selektiv mutism

Barn som lider av talängslan eller selektiv mutism har inte problem att prata i de miljöer de känner sig trygga. Detta kan exempelvis vara i hemmet, tillsammans med någon de har tillit till. Oförmågan uppstår när de kommer i en annan miljö, exempelvis förskolan eller skolan. De *vill* prata, men kan inte.

Selektiv mutism finns hos upp till 2 % av alla barn, och drabbar i något högre grad flickor. Hos betydligt fler än dessa 2 % finns barn som upplevs som blyga och/eller har talångest. Den vanligaste debutåldern är två till fyra års ålder, men kan ha funnits tidigare och tolkats som blyghet.

Barn med talängslan får inte samma tidiga övning och inte heller de erfarenheter andra barn får, genom att de inte kommunicerar verbalt (i vissa fall kan de kommunicera med kroppsspråk men inte alltid). Därför är det viktigt att upptäcka och stödja barnet i låg ålder, så att de får utveckla sin kommunikativa kompetens.

Specialpedagog Malin berättar

I min roll som specialpedagog i förskolan stöter jag ibland på barn med talängslan eller barn med diagnosen Selektiv Mutism. Det är ett ångestrelaterat tillstånd där flickor är något överrepresenterade. Tillståndet debuterar vanligtvis i 2–4 årsåldern. Barn med talängslan/Selektiv Mutism uppvisar ångest för uppmärksamhet och för att någon ska råka höra det de säger trots att de har ett adekvat språk och god talförmåga. Tystnaden är inte självvald och omöjlig att bryta på egen hand. Barnen har en oförmåga att tala i vissa situationer men talar obehindrat i andra.

Det finns fortfarande lite kunskap om ämnet även om det på senaste tiden har börjat uppmärksammas allt mer. Men det är viktigt att kunskapen fortsätter att öka. De som har mest kunskap är logopedier och psykologer. Det är viktigt att uppmärksamma och behandla barn med tillståndet/diagnosen så tidigt som möjligt. Därför är det viktigt att kunskapen kommer ut till de som möter, och kan upptäcka, dessa barn redan i förskolan. Att som specialpedagog samverka med vårdnadshavare, pedagoger, psykologer och logopedier är nödvändigt.

Det vi vet är att det är relativt vanligt att barn med språkstörning även utvecklar Selektiv Mutism. Detsamma gäller andra närliggande diagnoser, exempelvis Neuropsykiatriska diagnoser. Det är med andra ord inte ovanligt att barn med Selektiv Mutism även har någon annan typ av diagnos. Min erfarenhet i min roll som specialpedagog är att samverkan, planering, uppföljning och förberedelse är mycket viktigt och gynnsamt i arbetet med barnen.

Samverkan viktigt

En viktig fråga att ställa till barnet hemma är om de *vill* börja tala i förskolan. För om barnet inte själv vill så blir det svårt att motivera till det. Planera in täta möten ihop med vårdnadshavare och pedagog. Involvera barnet och förbered det på hur arbetet kommer att läggas upp steg för steg i minsta detalj. Skicka hem spel eller aktiviteter som ska utföras i

förskolan under träningstillfällena, i förväg, så att barnet hinner prova dessa först. På så vis får barnet en förkunskap om hur det ska gå till vilket dämpar ångesten. Eftersom Selektiv Mutism och talängslan är ett ångestillstånd så är överraskningsmoment eller ovisshet inte att föredra och det kan göra så att planeringen får backa. Trygghet och förutsägbarhet är A och O för att få barnet att våga börja tala eller göra sin röst hörd.

Tips

Det finns många olika tips på hur man kan arbeta för att locka fram ett kroppsspråk, ljud eller ett tal. Det finns såklart ingen given manual till hur det arbetet ska gå till. Våga prova! Ge aldrig upp. Ta små myrsteg. Arbetet tar tid och det måste få göra det. Håll i, håll ut och håll om! Våga leka och busa fram ett ljud eller ett tal. Det är okej att barnet använder sitt kroppsspråk, tex nickar eller skakar på huvudet. Att våga slå med handen i bordet är också ett sätt att våga göra eller att skapa ett ljud. Likaså att göra ett ljud under en filt. Ljuden måste till en början inte nödvändigtvis komma från munnen utan kan skapas genom att klappa händer eller dylikt. Att göra ljud eller tala bakom en skärmvägg eller via en komradio är ytterligare alternativ. Prata via handdockor där dockan tittar på och talar till barnet medan jag som pedagog tittar åt ett annat håll kan också locka till ett svar eller ett ljudligt skratt.

Att våga göra ett aktivt val är något som barn med talängslan kan uppleva som jobbigt. Då kan en övning som fyra hörn vara bra. I varje hörn finns en bild på en frukt, tex äpple, päron, banan eller vindruvor. Pedagogen säger, alla som älskar äpple mest ställer sig i äppelhörnet osv.

Att inkludera barn som inte pratar kan vara svårt. Då kan det vara bra att använda en kontaktbok där man kan läsa om vad barnet gjort på sin fritid och på så vis säkerställer man att barnet inkluderas i olika samtal i förskolan. Tänk på att inte rikta blickarna mot ett barn med talängslan eftersom det ökar på ångesten. Pressa aldrig barnet till ett svar. Ställ inte frågor som kräver långa svar. Ställ ja eller nej frågor så att barnet kan nicka eller skaka på huvudet.

Det är viktigt att om/när barnet börjar prata inte göra någon stor sak av det utan bara låtsas som ingenting och prata vidare. Om man uppmärksammar att barnet sagt något så kan det bli ett stort bakslag där barnet helt tystnar igen.

Barngruppen

Det är vanligt att andra barn i förskolan ställer frågor om eller har synpunkter på om ett barn inte pratar. Vifta inte bort sådana typer av frågor/påståenden utan besvara dem med att alla barn har något som de behöver öva sig på och just nu håller det här barnet på att öva sig i att våga prata/göra sin röst hörd och säg att när barnet är redo så kommer hen att börja prata.

I projektet Tala om tystnad finns mer information att hämta: <https://talaomtystnad.se/> samt på Specialpedagogiska skolmyndighetens hemsida, <https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/selektiv-mutism/>

Shaping och Sliding in som metoder (Utgår från boken *Pratlust och Talängslan*)

I Shaping som metod utgår man från en situation där barnet kommunikativt fungerar som bäst. Gradvis utökas den kommunikativa utmaningen. På så vis blir ångestökningen hanterbar för barnet. Man kan börja med att barnet i en trygg lek först ska tex mima djurläten, om barnet är intresserad av bondgårdsdjur. Efter det ska vi viska djurläten och därefter ska lätena göras med hörbar röst. Allt sker ihop med en vuxen. Slutligen är tanken att barnet ska kunna ljuda helt själv. Ytterligare en övning är att kasta eller rulla en boll i en cirkel mellan varandra medan man räknar ihop. På samma sätt gör man här, först mimar barnet och den vuxne siffror, sedan viskar man och slutligen säger man siffrorna högt ihop.

Det finns lite olika sätt att utföra en Sliding in - insats på eftersom alla barn är individer och därmed också svarar olika på insatsen. Därför är det viktigt att lära känna barnet och anpassa insatsen utifrån varje enskilt behov. Olika barn börjar olika långt fram på sin startlinje, dvs att en del barn kanske inte säger ett ljud till någon medan ett annat barn pratar med vissa personer i förskolan medan någon annan kanske bara viskar till en person osv. Det som är signifikant för Sliding in metoden är att den bygger på att använda sig av barnets tryggaste person som en brygga över till ytterligare en trygg person i förskolan. Ibland är den trygga personen en person i förskolan medan ibland kanske den trygga personen är mamma eller pappa. Tanken är att barnet slutligen ska våga visa sin röst hörd för så många personer i förskolan som möjligt. I boken är det Rimas morfar som är den trygga personen hemifrån.

I arbetet med Sliding in kan man med fördel välja ut en särskild plats i förskolan där arbetet ska ske. Där till en början gruppen endast består av barnet och tex barnets mamma som är den trygga personen. Man bestämmer alltså i förväg var arbetet ska ske, ett sk arbetsrum, med vem, vad man ska göra, hur ofta man ska göra det och hur länge man ska göra det. Ett sätt att utföra arbetet på är att mamma och barnet sitter i det förutbestämde rummet och utför en förutbestämd aktivitet ihop. Ett arbetspass bör vara kort till en början eftersom det tar mycket energi från barnet att öva på det här. Helst bör arbetet pågå en stund varje dag för kontinuitetens skull. 15–20 minuter kan vara en lämplig tid.

Arbetet skulle kunna se ut så att den första dagen är dörren in till arbetsrummet på glänt så att den tilltänkta trygga personen som barnet ska våga visa sin röst för i förskolan kan passera utanför flera gånger under arbetspasset. På så sätt kommer denne så småningom att höra barnets

röst. Steg två blir att ha dörren helt öppen. Hemma förbereds barnet inför varje nytt moment. Den tilltänkta trygga pedagogen kan så småningom börja göra små ärenden in i rummet för att tex hämta en penna. På detta sätt kommer denne att succesivt få höra rösten. Arbetet utökas på detta sätt med att pedagogen sitter i rummet med ryggen emot och t ex talar i telefonen, skriver eller läser. Slutligen frågar pedagogen om den får sitta med och spela.

När man kommit så långt att barnet talar obehindrat med pedagogen så är det dags att introducera ytterligare ett barn. Kanske kan man redan nu avveckla mamma eller så får mamma vara med en liten stund till i övergången.

Det är viktigt att benämna arbetstillfällena som träning samt att barnet själv får vara delaktig i uppsatta mål för varje träningstillfälle.

Boken *Rima och ordfjärilarna* visar hur morfar är med och följer Rima på förskolan, och hur personal Lotten och kompisen Olle sedan får kontakt med Rima allt eftersom.

Presentationer

Författare Kristina Collén är socionom och utbildare på Örebro universitet, vid sidan av författarskapet. Rima och ordfjärilarna är hennes sjätte barnbok. Kristina har också gett ut faktalitteratur och skönlitteratur för vuxna. Kristina föreläser om funktionshinder, barns utveckling och utsatthet. Kristina nås på kristina.collen@oru.se, eller via Instagram, [kristinacollen_forfattare](#).

Illustratör Ida Salomonsson är socionom och har jobbat inom socialtjänsten sedan 2012. Hon har tidigare illustrerat *Utan pappa* (2021) skriven av Kristina Murray Brodin, även den via Idus förlag. Ida nås på instagramkontot idasgalleri

Specialpedagog Malin Forsberg är utbildad specialpedagog. Hon har arbetat i skolans värld sedan år 2001 men de senaste fyra åren har hon varit yrkesverksam som specialpedagog i ett övergripande stödteam för alla förskolor i Kumla kommun. Malin nås på mail, malin.forsberg@skola.kumla.se.

Litteratur

Ernholdt, T & Engström, C (2019). *Pratlust och talängslan – om selektiv mutism*. Lund: Studentlitteratur AB

Syrén, J & Zettergren, E (2021). *Selektiv mutism. En handbok för familjer och anhöriga*. Förlag: Tala om tystnad/Lokomotiv